

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ: НОВА ПАРАДИГМА СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ

Розпочавши своє становлення на початку 90-х рр. банківська система нової країни – незалежної України – набрала за ці роки чималу потужність та пережила ряд фінансових криз. Але із кожної кризи вона виходила за рахунок інфраструктурного розвитку. Так, у період гіперінфляції та нестабільності обмінного курсу 90-х років одним з найбільших ринкових досягнень було створення банківською спільнотою Української міжбанківської валютної біржі. Вона мала значний позитивний ефект для стабілізації фінансово-економічної ситуації на ринкових засадах в країні і була поштовхом для значних приватних інвестицій у банківський сектор. Як самоврядна професійна структура вона стала певним інтелектуальним майданчиком, на якому формувалися ідеї щодо подальшого розвитку банківської системи, і мала значний вплив на регулятора – Національний банк України (НБУ). Створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на початку 2000-х рр. відкрило двері для інвестицій домогосподарств у банківську систему, які за десять років зайняли одне з домінуючих місць в фінансових ресурсах країни. Широке відкриття банківського ринку для іноземних інвесторів у 2005–2008 рр. надало поштовх іпотечному довгостроковому кредитуванню, а також розвитку інфраструктурної підтримки цього сектору в особі Державної іпотечної установи.

Гостра фінансова криза 2008–2009 рр. та наступна економічна стагнація в економіці показали, що Україна і її банківська система не тільки значною мірою залежать від світових фінансово-економічних негараздів, а є однією з найбільш незахищених країн, в якій ці негативні економічні процеси мають особливо гострий характер. Втрата ліквідності значною частиною банківських установ у 2009 році, та відчутне погіршення платоспроможності їх клієнтів, з одного боку, призвели до лавинообразного банкрутства позичальників. З іншого – до прискореного розвитку бізнесу колекторських установ, діяльність яких, на жаль, досі не упорядкована. Банківська система виявилася значною мірою незахищеною від шахрайських дій позичальників, які в рамках відверто слабкого законодавчого забезпечення прав кредиторів, практично паралізували кредитну активність банків.

Цілком очевидно, що збільшення вимог до банків у регулюванні норм обов'язкового резервування заради підтримки фіксованого обмінного курсу, самим негативним чином відбивається

на наявності обігових коштів в економіці, і, відповідно, на зростанні національного продукту. До того ж необхідно констатувати, що у останні роки має місце негативний процес виходу з українського банківського ринку банків із 100% іноземним капіталом, які не бачать перспектив свого подальшого розвитку та забирають разом з собою зроблені раніше у ринок інвестиції. Відповідно, у НБУ зменшується можливість впливати на економіку і фінанси за допомогою ринкових механізмів, і він все більше використовує адміністративний ресурс. Має місце процес швидкого зменшення валютних резервів та збільшення запозичень Урядом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках задля підтримки точної діяльності.

Банки, як складова частина інфраструктури економічної системи в цілому і фінансової, зокрема, з одного боку, є фінансовими інституціями що разом з іншими подібними установами забезпечують потреби економічного розвитку та суспільства грошовими коштами. З іншого – вони є суб'єктами підприємництва, що функціонують з метою

Анатолій Дробязко
к.е.н., радник
голови
правління
ПАТ «КБ «НАДРА»

Віталій Лісовенко
к.е.н., член
правління
ПАТ «Альфа Банк
Україна»

Віктор Федосов
Заслужений діяч
науки і техніки
України, д.е.н.,
професор,
завідувач кафедри
фінансів
ДВНЗ «Київський
національний
економічний
університет
імені Вадима
Гетьмана»

ТЕОРІЯ

отримання прибутку і роблять свій до-
сить вагомий внесок у ВВП країни.
Виходячи з цього, метою статті є розк-
риття сутності і специфіки формуван-
ня, руху і спрямованості грошових по-
токів між банками та важливими суб-
'єктами інфраструктури економіки
України – домогосподарствами (фізич-
ними особами), суб'єктами господарю-
вання, центральним банком, бюджет-
ними установами в останні роки. В
зв'язку з тим, що в роботі вимірюють-
ся фінансові потоки на значному про-
міжку часу, в період якого змінювала-
ся ціна національної грошової одиниці
як у порівнянні до іноземної валюти,
так і до внутрішніх цін, динамічні по-
казники приводяться у перерахунку до
долару США (за офіційним курсом на
дату складання банківського балансу).

x

x x

В Україні з самого початку незалеж-
ного розвитку була запроваджена су-
часна дворівнева банківська система.
На першому рівні знаходиться цент-
ральний банк, який формує грошово-
емісійну політику держави, забезпечує
ліцензування, адміністративне регулю-
вання банків та пруденційний нагляд
за банківською діяльністю. На друго-
му рівні – всі інші банки та кредитні
установи, незалежно від організаційно–

правової форми та резидентності зас-
новників, які забезпечують проведен-
ня банківських операцій для економі-
ки. Основними завданнями централь-
ного банку є забезпечення стабільності
національної грошової одиниці і на її
основі фінансової системи держави,
організації та проведення розрахунків
і платежів, регуляція банківської
діяльності з метою створення рівного
для всіх конкурентного середовища.
Центральний банк покликаний
здійснювати ефективне управління бан-
ківською системою, але він одночасно
є банком банків, кредитором останньої
інстанції і контрагентом для Уряду при
проведенні соціальної політики в
країні. Очолюючи національну банкі-
вську систему, центральний банк при
вирішенні тих чи інших питань завж-
ди має вибирати між інтересами
клієнтів банківських установ, пріори-
тетами розвитку економіки і соціаль-
ної політики Уряду та завданнями і
цілями банківської діяльності.

Основні макроекономічні показники
діяльності Національного банку Украї-
ни відображені на рис. 1.

Стабільність національної грошової
одиниці можна розглядати як в кон-
тексті динаміки внутрішніх цін, так і
динаміки обмінного курсу. В сучасній
науковій літературі має місце диску-

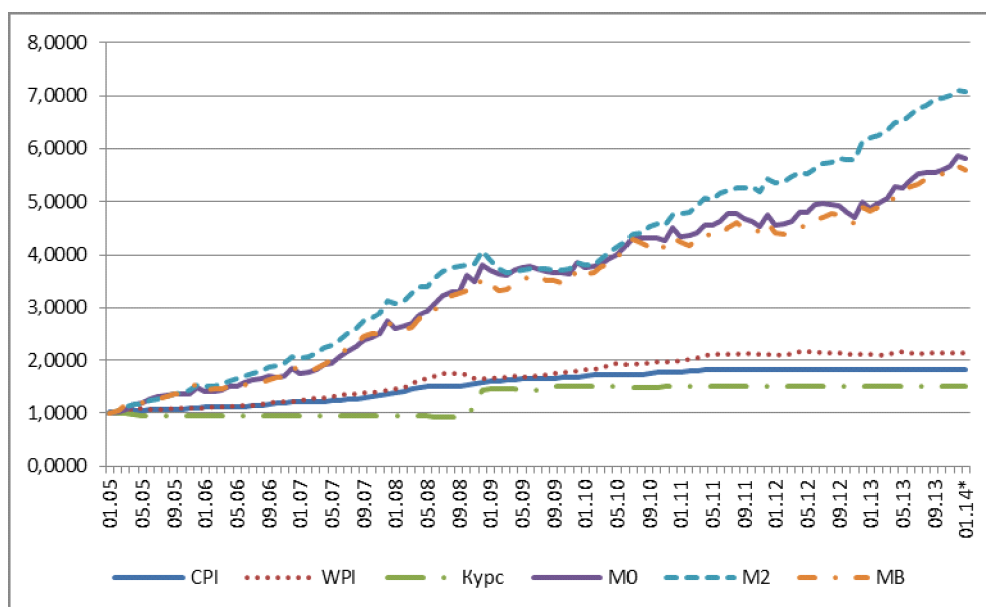

Рис. 1. Динаміка індексу обмінного курсу (курс), індексу споживчих цін (CPI), індексу цін товаровиробників (WPI) та грошових агрегатів: готівки в обігу (M0), грошової маси (M2) та грошової бази (MB) у період 2005–2013 рр., за «1» взято показники на 01.01.2005 р.

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів; * – наша оцінка.

сія: яка ціль для Центрального банку є більш пріоритетною – обмінний курс національної грошової одиниці чи динаміка внутрішніх цін. Практика провідних економік вказує на пріоритетність стабільності внутрішніх цін, але це собі може дозволити тільки потужна держава. В Україні при аналізі монетарних здобутків НБУ якщо за вихідну базу взяти офіційний валютний курс гривні порівняно долара США станом на 1.1.2005 р. (5,30 грн./один долар), то на кінець 2013 року обмінний курс складає 7,993 грн./один долар. Тобто, має місце зміна в 1,5 рази. Індекс споживчих цін за цей же період змінився у 1,8 рази. Індекс товаровиробників збільшився у 2,1 рази. З наведеного розрахунку видно, що динаміка зростання цін випереджає динаміку обмінного курсу.

Національний банк України є емісійним центром країни. В останні роки монетарні агрегати виглядають наступним чином. Грошова база (готівкові та безготівкові кошти, емітовані НБУ в економіку, виросли за 2005–2013 рр. з 52,2 млрд. грн. до 288,6 млрд. грн., тобто у 5,3 рази. Майже така ж динаміка готівкових коштів, що знаходяться у обігу – збільшення у 5,7 рази. Грошова маса (готівка в обігу, поточні рахунки клієнтів, депозити клієнтів банків) збільшилася за цей період у 7,0

разів. В реальному житті динаміка монетарних агрегатів повинна відповідати темпам зростання національного продукту, в іншому випадку, економіка накачується пустими грошима, які в кінцевому випадку знецінюють попередні накопичення. Таким чином у період 2005–2013 рр. домогосподарства та суб'єкти економічної діяльності повинні були вирішувати свої проблеми в умовах значної різниці між динамікою обмінного курсу та індексів цін і монетарними агрегатами. А це, в свою чергу, заклало підвалини для подальшої нестабільності і невпевненості реального сектору у залученні довгострокових інвестицій.

Конкретний аналіз функціонування банківської системи України ми починаємо з розгляду і оцінки консолідованої структури активів та пасивів, що склалася на початок 2014 р. На рис. 2 приводиться структура активів банківської системи України, на рис. 3 структура її пасивів.

На рис. 2 показано, що найбільшу питому вагу у структурі чистих активів банків займає кредитний портфель юридичних осіб (53,4%), кредитний портфель фізичних осіб на другій позиції (13,5%), вкладення у цінні папери у тому числі у облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) займають 10,5%. Вкладення у інші банки

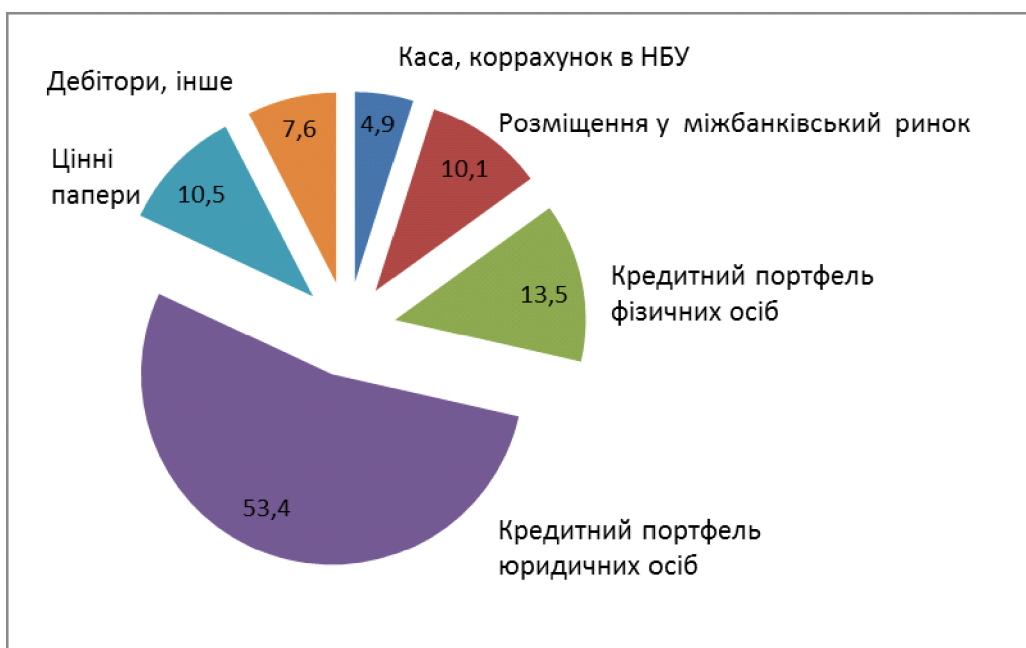

Рис. 2. Консолідована структура чистих активів банківської системи другого рівня станом на 1.01.2014 р.* (%)

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів; * – наша оцінка.

як на поточні рахунки для ведення міжнародних розрахунків, так і кредитні вкладення складають 10,1%. Отже, питома вага високоліквідних активів у касах банків, що обслуговує весь готівковий обіг гривні і валютообмінні операції, а також кошти на коррахунках в НБУ, що обслуговує весь безготівковий обіг в країні складає біля 5%. Вартість основних фондів, дебіторська заборгованість перед банками досягають майже 8%.

На рис. 3. видно, що найбільшу питому вагу у чистих пасивах складають кошти фізичних осіб (34,4%), кошти юридичних осіб (19,8%) займають другу позицію. Портфель міжбанківських залучень, включно з ЛОРО-рахунками (17,5%) знаходиться на третьому місці. Балансовий капітал у чистих пасивах банків складає 14,1%. Показово, що питома вага коштів бюджетних установ в банках знаходиться на рівні менше 1% (0,4%), тобто, на даний час вільного бюджетного ресурсу у економіці – немає.

Розглянемо окремо і більш детально рух і динаміку грошових потоків банківської системи, а також внутрішні суперечності і проблематику цих процесів.

Кошти фізичних осіб для банків є важливою ресурсною базою. Основними грошовими потоками між банками

і фізичними особами є потоки щодо залучення вкладів та відсотків, що виплачені банками, а також виданих кредитів фізичним особам та отриманих відсотків за ними. В розрахунок не входять грошові потоки комісійних платежів, які в реальній практиці не мають вирішального впливу. Дані про прирост вкладів фізичних осіб у банківську систему та виданих кредитів в останні роки наведено на рис. 4.

Вихідною проблемою взаємовідносин між банками і фізичними особами є ціна за ресурси. З одного боку, банки залучають кошти на депозити по високій процентній ставці. В нинішніх умовах для багатьох структур це є майже єдиним джерелом підтримки ліквідності і банки гостро конкурують між собою на ринку. В цьому зв'язку існують значні протиріччя між банками з іноземними капіталом, національними великими банками і банками з малим капіталом. Суть протиріччя в тому, що банки, які пропонують завищені ставки вкладникам, мають більші ризики. В зв'язку з цим вони повинні мати більш високі вимоги до внесків у фонд гарантування вкладів фізичних осіб. З іншого боку, на сьогодні, кредитні ресурси в гривні є дорогими, що стримує розвиток довгострокового іпотечного та споживчого кредитування, гальмує і стримує внутрішній попит на

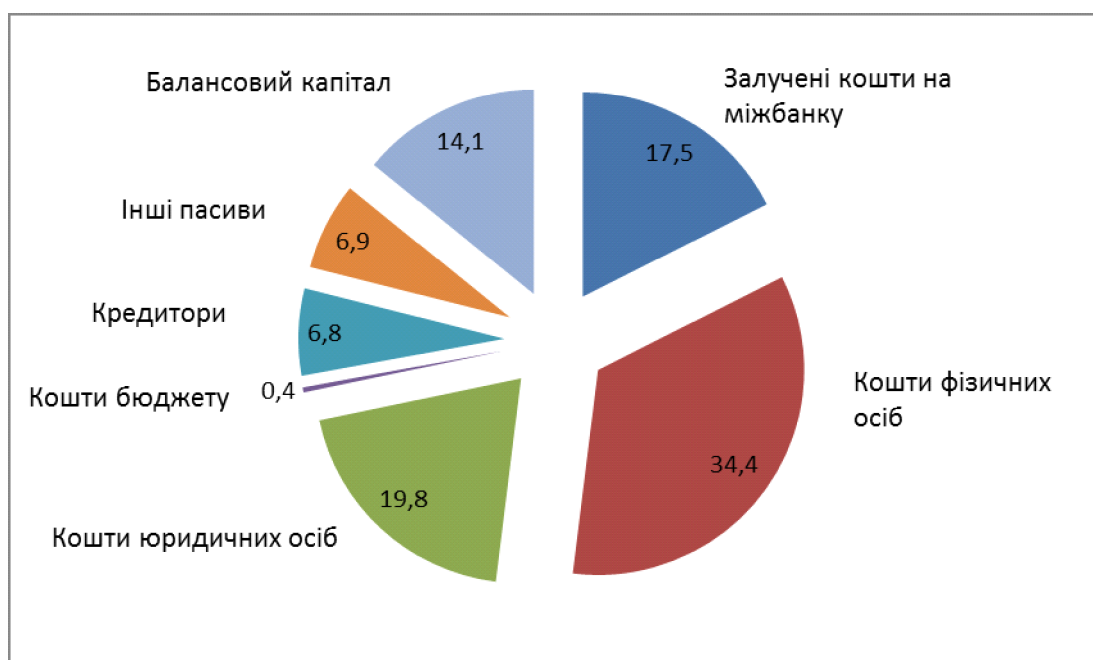

Рис. 3. Консолідована структура чистих пасивів банківської системи другого рівня станом на 1.01.2014 р.* (%)

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів; * – наша оцінка.

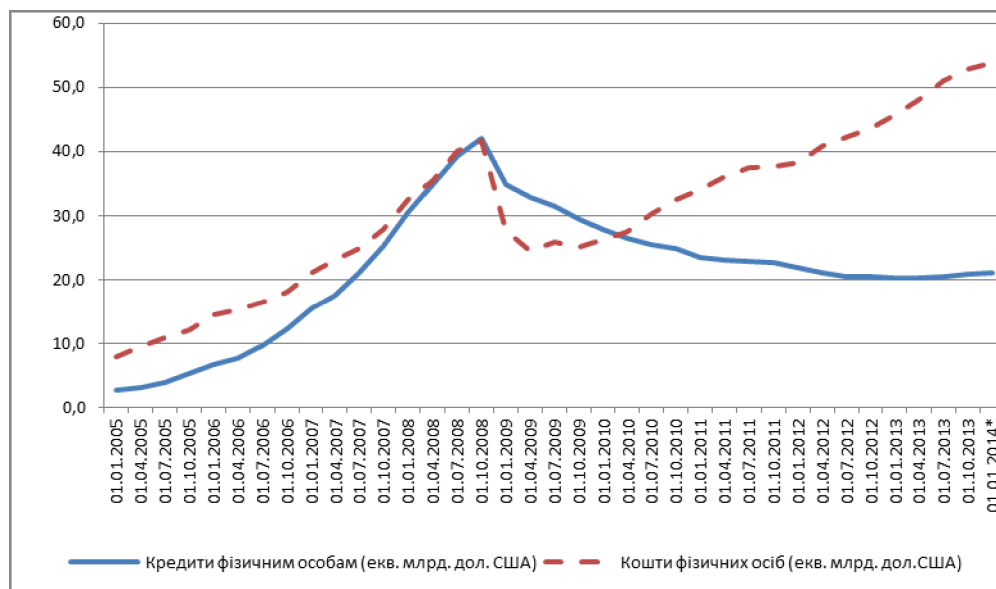

Рис. 4. Динаміка приросту вкладів фізичних осіб у банківську систему та виданих кредитів в період 2005–2013 рр. (екв. млрд. дол. США)

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів; * – наша оцінка.

товари на внутрішньому ринку. Після виходу на український ринок іноземних банківських структур на початку 2000-х рр. з'явився новий досить дешевий валютний ресурс для довгострокового кредитування. В той же час, в умовах фінансово-економічної нестабільності, він виявився справжньою пасткою для позичальників, які мали доходи у гривні після обвалу її обмінного курсу у 2008 році (див.рис.4).

На приведеному графіку видно, що у період 2005–2008 рр. темпи кредитування домогосподарств банками випереджали темпи залучення коштів від домогосподарств. В контексті наведених розрахунків кошти фізичних осіб є як на поточних рахунках клієнтів, так і на строкових вкладах. Після шоку девальвації національної валюти у четвертому кварталі 2008 року, тренди розміщення кредитного і залучення депозитного ринків різко змінилися. За рахунок знецінення грошової одиниці обсяги обох ринків зменшилися у доларовому еквіваленті. Втрати від знецінення грошей домогосподарств перевищують обсяги валютних кредитів, що залучив уряд у міжнародних фінансових організацій. Але, депозитний ринок, маючи підтримку з боку Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, поступово (з 2010 р.) почав відновлювати приріст, а кредитний ринок, з кварталу до кварталу, зменшувався у

своїх обсягах як за рахунок погашення позик, так і за рахунок списання банками на збитки безнадійної заборгованості. Нажаль, владою не був запропонований механізм захисту позичальників від девальвації.

Тенденції на зміну тренду кредитного ринку з'явилися тільки наприкінці 2013 року після того, як домогосподарства на 75% погасили заборгованість, що номінувалася у вільно конвертованій валюті (ВКВ); почав зменшуватися розмір кредитного портфелю. За рахунок згортання реально-кредитування домогосподарств мало місце падіння попиту на товари і послуги як у споживчому, так і в іпотечному секторі економіки, з відповідними наслідками для макроекономічної і макрофінансової стабілізації. Якщо на початку кризи обсяги депозитного і кредитного ринків були приблизно на одному рівні (42,1–41,6 млрд. дол.), то до кінця 2013 року депозити у банківській системі зросли майже до 53,9 млрд. дол., а обсяги кредитного ринку зменшилися до 21,0 млрд. дол. Слід зазначити, що одним з основних позитивних факторів що працював на відновлення ринку депозитів фізичних осіб було законодавче інфраструктурне забезпечення гарантій дрібним вкладникам за рахунок діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Його практична діяльність мала суттєвий

вплив на очікування вкладників щодо отримання збитків за рахунок банкрутства банків. Після того, як збанкрутувало більше, ніж 20 банківських установ, інтереси вкладників, що мали вклади до 150 тис. грн. були забезпечені законом.

В той же час, не зважаючи на те, що відсоткові ставки у гривні завжди були вигіднішими, значна частина вкладів у банківську систему надходила у ВКВ. Це стосується перш за все взаємовідносин між банками і домогосподарствами. Станом на дату написання статті міжнародні резерви НБУ склали приблизно 18,0 млрд. дол. (без врахування 15 млрд. дол. кредиту Росії). Вплив російського кредиту на окремі позиції функціонування української банківської системи (зокрема на золотовалютні резерви) не розглядається. В той же час вкладення фізичних осіб у ВКВ в банки у доларовому еквіваленті складають понад 22,0 млрд. дол. Тому, у разі настання умов, які змусять домогосподарства достроково забирати кошти з депозитного портфелю банків, у НБУ не залишиться інших важелів крім адміністративних, подібних до тих, що були застосовані, наприклад, наприкінці 2004 – початку 2005 року.

Ще один ризик, який постійно мають банки, – це законодавчо закріплена можливість фізичної особи будь-коли розірвати депозитний договір і вимагати терміново повернути кошти згідно

статей Господарського кодексу. Практика вказує на те, що судова система в цьому питанні майже завжди знаходиться на стороні позичальників. Тому, ресурсна база, що надається домогосподарствами банкам не може вважатися стійкою, стабільною і надійною, банки вимушені резервувати значні високоліквідні кошти проти ризику панічного згортання депозитів. Практика 2008–2009 рр. показала, що шок відтоку у 5%–го депозитного портфелю для багатьох банків має фатальні наслідки. Уявлення про обсяги і динаміку руху грошових потоків між домогосподарствами і банками дають дані табл.1.

З наведених розрахунків можна зробити висновок, що за останніх 9 років банки отримали від домогосподарств грошовий потік близький до 300,0 млрд. грн. При цьому майже 200,0 млрд. грн. складають кошти від приросту депозитного портфелю з урахуванням виплат по процентам, а близько 100,0 млрд. грн. є кошти, які отримані банками по відсоткам від кредитного портфелю з урахуванням його зменшення у період 2009–2013 рр. Балансовий залишок заборгованості банків перед домогосподарствами по депозитах на кінець 2013 р. складає близько 434,0 млрд. грн., а домогосподарств перед банками по кредитах – 168,0 млрд. грн. З таблиці видно, що у період 2005–2008 рр. темпи кредитування домогосподарств невпинно зростали, в той час як у 2009–2012 рр. домогосподарства зменшували свою

Таблиця 1

Основні грошові потоки між домогосподарствами і банками

(в млрд. грн.)

Рік	Приріст депозитів за рік	Виплачено по процентам за рік	Сальдо по потоку депозитів	Приріст кредитів за рік	Нараховано по процентам за рік	Сальдо по потоку кредитів	Вхідний грошовий потік до банків
2005	31,3	5,8	25,5	18,6	2,9	-15,7	9,8
2006	33,5	8,1	25,4	44,6	7,7	-36,9	-11,5
2007	57,4	12,3	45,1	34,6	15,9	-18,7	26,4
2008	49,7	19,9	29,8	115,2	29,2	-86,0	-56,2
2009	-3,2	23,8	-27,0	-46,3	36,5	82,8	55,8
2010	60,7	27,6	33,1	-36,0	28,9	64,9	98,0
2011	35,7	27,8	7,9	-11,9	28,4	40,3	48,2
2012	57,8	33,0	24,8	-12,9	26,8	39,7	64,5
2013*	69,9	45,3	24,6	6,1	29,7	23,6	48,2
2005-2013	392,8	203,6	189,2	112,0	206,0	94,0	283,2

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів

* Інформація за 2013 р. розрахована на основі даних балансів; *– наша оцінка

заборгованість перед банками. Можна зробити висновок, що у цей період платоспроможний попит домогосподарств на товари і послуги зменшувався за рахунок необхідності обслуговування боргових зобов'язань за кредитами. Останні на момент настання кризи на 73% були валютними, і саме фізичні особи заплатили своїми грошима за збитки від девальвації національної одиниці. Якщо на піку фінансової кризи фізичні особи мали заборгованість у ВКВ в еквіваленті більше, ніж 26 млрд. дол. (решта була номінована у гривні), то на кінець 2013 р. реальна валютна заборгованість у ВКВ складала приблизно 8 млрд. дол., решта номінована у гривні.

Аналіз грошових потоків між банками та суб'єктами господарювання (юридичними особами) свідчить, що останні надають банкам найбільші можливості для отримання доходів за кредитами. Основними проблемами їх взаємовідносин з банками, крім високих процентних ставок за кредитами, які значно звужують коло банківської клієнтури (особливо з сегментів малого та середнього бізнесу), є недовіра до кредитних установ щодо захищеності своїх фінансових ресурсів. Так, у разі втрати ліквідності банком, та наступного введення тимчасової адміністрації, шансів повернути з банку поточні і строкові кошти у юридичних осіб прак-

тично немає. Тому свої вільні обігові кошти вони скоріше будуть тримати у товарних залишках, на рахунках в іноземних банках, ніж на довгострокових депозитах у національній банківській системі. За період 2005–2013 рр. ринок кредитів юридичних осіб генерував доходів для банківської системи у 2,5 рази більше, ніж ринок кредитів фізичних осіб, хоча сумарні обсяги цих ринків відрізняються у 4 рази. Це є непрямим доказом того, що населення за кредитами, у середньому, платить значно вищі процентні ставки, ніж юридичні особи.

Ринок депозитних коштів фізичних осіб майже вдвічі більший ніж депозитний ринок юридичних осіб, що вказує на значні проблеми довіри між банками та їхніми корпоративними клієнтами. Якщо депозитний ринок фізичних осіб відновив реальні докритикові обсяги ще у середині 2012 р., то депозитному ринку юридичних осіб вдалося це зробити тільки наприкінці 2013 р. Практика вказує, що у разі настання панічних настроїв, юридичні особи реагують швидше, ніж населення та скоріше виводять свої грошові ресурси з банків. Динаміку руху і приросту коштів юридичних осіб у банківську систему та кредитного портфелю характеризують дані рис 5.

Наведена динаміка вказує на те, що між обсягами ринків кредитування і

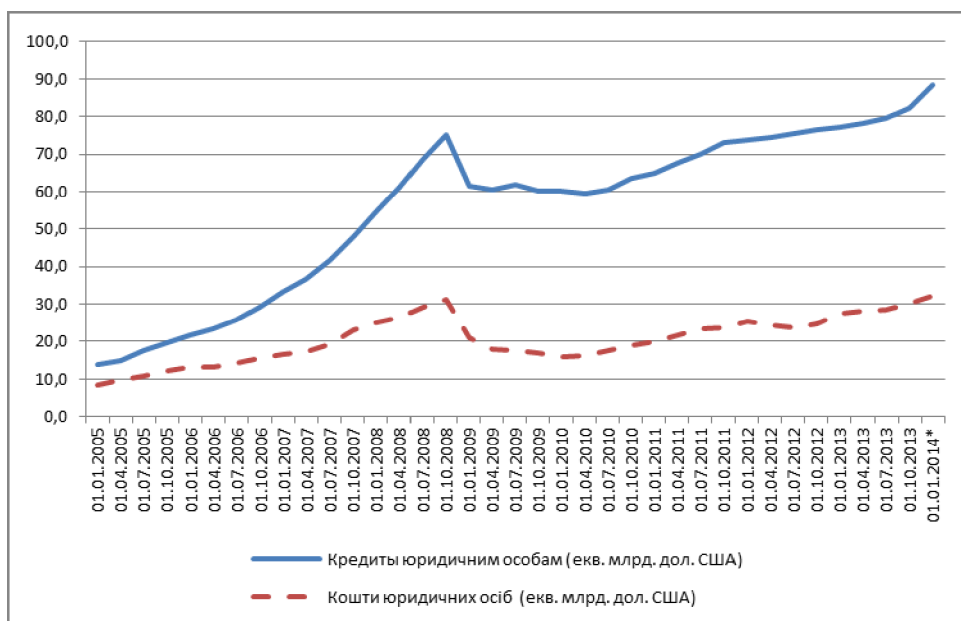

Рис. 5. Динаміка приросту грошових коштів юридичних осіб у банківську систему та виданих кредитів в період 2005–2013 рр. (екв. млрд. дол. США)

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів; * – наша оцінка

деPOSITIV юридичних осіб є великий розрив. Він складає майже 50 млрд. дол., ресурси для якого потрібно банкам знайти. На рис. 3 видно, що 30 млрд. дол. станом на кінець 2013 року можна знайти за рахунок різниці обсягів ринків депозитів і кредитів фізичних осіб. Але ресурсна база ринку депозитів фізичних осіб є короткою за терміном, тому для кредитування економіки банки потребують інших стабільних джерел, якими в наших умовах можуть бути тільки вкладення у капітал банку.

Аналізуючи дані рис. 5, слід ще відзначити, що до суб'єктів господарювання віднесені і небанківські фінансові установи, які у традиційній статистиці займають окреме місце. Наявність, в Україні сумарні активи небанківських фінансових установ не перевищують 5% пасивів банківської системи і не мають такого визначального значення, як у розвинутих економіках. З огляду на це, а також на позитивну в цілому оцінку функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, доцільно було б розглянути питання про створення аналогічної структури для недержавних пенсійних фондів та організацій, які спеціалізуються на страхуванні життя (на професійному слензі – так звані «лайфові» страхові організації). Природа

коштів в них багато в чому така ж, як і банківських депозитів. Наявність такого страхового Фонду надала б можливість накопичувати довгі інвестиційні ресурси. Для бюджету цей фінансовий інститут міг би генерувати попит на довгі запозичення казначейських зобов'язань.

Розглянемо основні закономірності руху грошових потоків між юридичними особами і банками. Перш за все напрошується висновок, що в період 2005–2008 рр. банки більше віддавали гроші в реальну економіку, в той час як у 2008–2013 рр. вони вже вибирали «вільний» грошовий ресурс від суб'єктів господарювання. В цей період приріст кредитного портфелю не перевищував обсяги реального грошового потоку, що формувався за рахунок обслуговування юридичними особами своїх боргових зобов'язань (табл. 2).

Отже, бачимо що в інтервалі часу 2005–2013 рр. в грошових потоках утворився дивний баланс: майже все, що банки за грошовим потоком віддали суб'єктам господарювання у 2005–2008 рр., у період 2009–2013 рр. – забрали назад. Це свідчить про те, що реальна грошова база, на якій працює економіка, останнім часом зменшується. Така ситуація має вкрай негативний вплив на обсяг обігових коштів для економі-

Таблиця 2

Основні грошові потоки між суб'єктами господарювання і банками**

(в млрд. грн.)

Рік	Приріст коштів юридичних осіб	Виплачено по процентах за рік	Сальдо по потоку депозитів	Приріст кредитів юридичним особам	Нараховано по процентах за рік	Сальдо по потоку кредитів	Вхідний грошовий потік до банків
2005	21,7	2,7	19,0	36,2	13,5	-22,7	-3,7
2006	17,6	4,5	13,1	58,6	19,2	-39,4	-26,3
2007	41,9	6,9	35,0	108,7	29,8	-78,9	-43,9
2008	35,8	9,9	25,9	196,5	50,1	-146,4	-120,5
2009	-34,5	13,5	-48,0	7,8	76,7	68,9	20,9
2010	32,3	12,1	20,2	36,7	76,0	39,3	59,5
2011	44,2	12,5	31,7	72,2	72,9	0,7	32,4
2012	16,4	15,1	1,3	25,9	76,8	50,9	52,3
2013*	36,1	18,5	17,6	90,5	83,6	-6,9	10,7
2005-2013	211,6	95,7	115,9	633,1	498,6	-134,5	-18,6

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів

*Інформація за 2013 р. розрахована на основі даних балансів і авторської оцінки

** В розрахунках потоків не враховані комісійні платежі, що виникають у стосунках між юридичними особами та банками.

ки. Розрахунки вказують, що суб'єкти господарювання свої вільні оборотні кошти фактично не накопичують у грошовій формі в банківській системі України. На кінець 2013 р. балансовий залишок заборгованості банків перед юридичними особами за депозитами складав майже 256 млрд. грн., а юридичних осіб перед банками за кредитами – 706 млрд. грн. Банківська прагматика свідчить про те, що дуже часто депозити юридичних осіб є забезпеченням своїх же кредитних залучень.

Практика останніх років вказує на те, що без кредитних ресурсів, в першу чергу, залишився малий та середній бізнес, а кредитні потоки банків ідуть в основному у пов'язані материнські структури, що ще більше посилює ризики для банківської системи в цілому. Регуляції НБУ щодо покриття кредитних залучень заставою в значній мірі звужують можливості економічно слабких структур залучити кредитні ресурси. І це при сьогоднішніх надвисоких процентних ставках, що негативно позначається на ринковій конкуренції і гальмує розвиток економіки.

В загальній системі економічних відносин, що виникають в процесі функціонування банківської системи, важливе місце займають відносини між окремими суб'єктами міжбанківського ринку України. Міжбанківське кредитування – це канал підтримки короткою ліквідністю банків. Після широкого приходу в Україну іноземних фінансових установ у 2005–2008 рр., міжбанківське кредитування стало важливим каналом підтримки материнськими структурами дешевими грошовими ресурсами своїх українських установ. В період відчутної втрати ліквідності у 2008–2009 рр. НБУ (як кредитор останньої інстанції) надав банкам короткі кредити рефінансування, які згодом прийшлося рефінансувати у довгострокові, для підтримки поточної ліквідності. На сьогодні в цьому сегменті існують досить значні протиріччя між учасниками ринку, які об'єднані у декілька незалежних асоціацій.

За внутрішніми ризик-процедурами дочки іноземних банківських структур працюють тільки з тими банківсь-

кими установами в Україні, які відповідають позиціям базельських стандартів і отримали відповідні рішення іноземних кредитних установ. Те ж саме стосується і українських юридичних осіб. Тому реально іноземні банки майже не кредитують національні інвестиційні проекти. До того ж існує значний розрив у комунікаціях між найбільшими і дрібними українськими банками. В зв'язку з цим у періоди дефіциту ресурсів на ринку, дрібні банки вимушені піднімати процентні ставки на депозитному ринку, що не може подобатись як НБУ, так і крупним гравцям. Але найбільшою проблемою міжбанківського ринку є нестабільність ресурсної бази. Попит на гроші часто змінюється у наслідок намагання НБУ утримувати стабільний обмінний курс гривні за рахунок штучного створення дефіциту ліквідності, яка нівелюється підвищенням вимог до норм резервування пасивів. Останнім часом – валютних пасивів.

В цій роботі міжбанківськими залученнями вважаються грошові кошти, які обліковуються як платні пасиви від банків (включно з іноземними контрагентами), так і на поточних рахунках (ЛОРО). Під міжбанківськими розміщеннями розуміються грошові кошти, які передані іншим банкам (включно з іноземними) на платній основі та ресурси, які обліковуються на НОСТРА рахунках в інших банках. В наших розрахунках ми абстрагуємось від комісійних виплат, що виникають у міжбанківських операціях. Рух грошових коштів, які обліковуються на кореспондентських рахунках у Національному банку України, розглядається окремо і в цей розрахунок не включається. Також слід враховувати особливості банківських розрахунків щодо зустрічних грошових потоків. Так, наприклад, між банками використовуються СВОП – операції (зустрічні кредити по еквіваленту сум в різних валютах). Тому сальдо по цих потоках відображає відносини банківської системи з іноземними банківськими установами та НБУ (банківською системою першого рівня). Динаміка руху міжбанківських залучень і розміщень у банківську систему другого рівня в останні роки представлена на рис. 6.

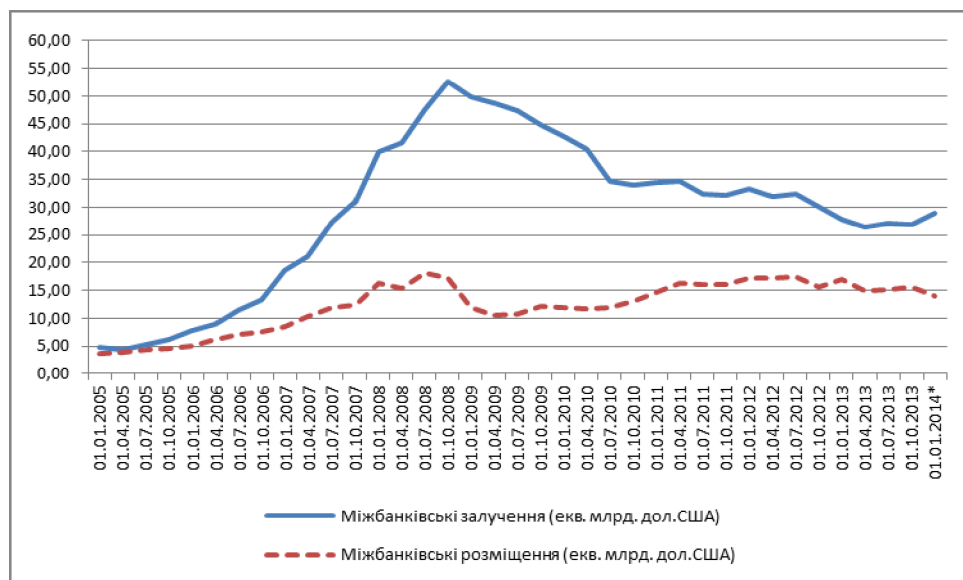

Рис. 6. Динаміка приросту міжбанківських залучень і розміщень у банківську систему другого рівня в період 2005–2013 рр. (екв. млрд. дол. США)

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів; * – наша оцінка

На рис. 6 добре видно, що з відкриттям українського банківського сектору для міжнародного фінансового ринку в країну прийшли відносно дешеві кредитні ресурси транснаціональних банківських установ. Вони були в цілому направлені як на забезпечення кредитами фізичних осіб у споживчому та іпотечному секторі, так і на міжнародне торгове кредитування юридичних осіб. Після фінансової кризи 2008–2009 рр., а також із запровадженням більш жорстких регуляцій НБУ щодо кредитування у валюті фізичних осіб, інтерес до українського ринку почав падати. В період 2009–2013 рр. заборгованість по банківським залученням (в основному перед іноземними банками) у цілому зменшилась на 25 млрд. дол., але якщо врахувати збільшення заборгованості банків перед Центральним банком України (вона перевищила вже 60 млрд. грн.), то післякризова втрата іноземних інвестицій у банківський сектор сягає понад 32 млрд. дол. чистого сальдо по потоку. За цей період питома вага грошових коштів нерезидентів у зобов'язаннях банківської системи зменшилась з 37,5% до 21,1%. Динаміку руху основних грошових потоків між комерційними банками (другий рівень банківської системи) та Національним банком України (перший рівень банківської системи) наведено у табл.3.

Згідно приведених розрахунків на-

очно видно, що у 2005–2008 рр. ресурсна база банків зростає за рахунок зовнішніх запозичень, а в період 2009–2013 рр. українські банки по живому потоку розраховуються із зовнішніми кредиторами. При цьому, у 2009 році реальний відтік ресурсів закордонним кредиторам був більший на 82 млрд. грн., так як він був заміщений кредитами рефінансування НБУ у гривні. Тому, якщо взяти до уваги поточні кредити рефінансування НБУ, які мають банки на балансі, то українська банківська система більше віддала грошових ресурсів іноземним банкам, ніж залучила. Балансова заборгованість українських банків на міжбанківському ринку на кінець 2013 р. виглядає наступним чином. Сумарно по залученням вони винні на міжбанківському ринку 230 млрд. грн., з яких майже 70 млрд. грн. складають кредити рефінансування НБУ, а 160 млрд. грн. – міжбанківський (включно і міжнародний) борг. В активах у українських банків – 120 млрд. грн. розміщень в інші банки.

При оцінці ефективності банківської системи в цілому необхідно врахувати особливості і рух грошових банківських потоків на фінансовому ринку. Якщо уповільнюються темпи кредитування економіки, банки повинні шукати інші ринки розміщення капіталу. Альтернативним варіантом є розміщення у цінні папери, в тому числі і в корпоративний сектор. При цьому,

Основні грошові потоки міжбанківського ринку України

(в млрд. грн.)

Рік	Приріст міжбанківських залучень	Виплачено по процентам за рік	Сальдо по потоку депозитів	Приріст міжбанківських розміщень	Нараховано по процентам за рік	Сальдо по потоку кредитів	Вхідний грошовий потік до банків
2005	14,0	1,2	12,8	6,1	0,8	-5,3	7,5
2006	54,1	2,8	51,3	17,0	1,5	-15,5	35,8
2007	108,7	6,8	101,9	39,0	2,6	-36,4	65,5
2008	182,6	13,0	169,6	9,2	5,3	-3,9	165,7
2009	-44,2	14,6	-58,8	4,4	4,0	-0,4	-59,2
2010	-67,1	10,3	-77,4	21,9	2,0	-19,9	-97,2
2011	-6,9	9,8	-16,7	20,4	3,3	-17,1	-33,7
2012	-44,0	9,8	-53,8	-1,8	4,0	5,8	-48,1
2013*	8,2	7,1	1,1	-23,4	3,1	26,5	27,6
2005-2013	205,5	75,4	130,1	92,8	26,6	-66,2	63,9

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів

*Інформація за 2013 р. розрахована на основі даних балансів і авторської оцінки

особливістю посткризового періоду є те, що банки вкладають кошти в основному у облігації внутрішньої державної позики (ОВДП). Якщо у період активного кредитування юридичних і фізичних осіб у 2005–2008 рр. портфель цінних паперів зростав досить повільно, то у посткризовий період ОВДП користуються значним попитом. У 2010 році активним попитом користувалися папери, які мали цільове призначення для «ЄВРО 2012», з відповідним набором преференцій за регуляціями при формуванні обов'язкових резервів на коррахунок у НБУ. У 2012–2013 рр. – це державні облігації, в національній валюті, які прив'язані при погашенні до офіційного обмінного курсу. Тобто уряд за рахунок доходів державного бюджету гарантував дохідність банкам по своїм облігаціям, взявши на себе курсові ризики.

Розглядаючи в цілому проблематику функціонування банківської системи України, не можна не сказати про процеси прямого інвестування в український банківський капітал. Треба надати належне власникам багатьох банків, які вистояли у період гострої фінансової кризи 2008–2009 рр., надавши їм значну фінансову підтримку. Що стосується капіталізації банківської системи, то НБУ постійно збільшував вимоги до банків, не зважаючи на значні збитки, які мали банки в цей період. Загальну картину

цього висвітлює рис. 7. Аналіз грошових потоків вказує на те, що банки в цілому кредитували бюджет через механізм ОВДП. Крім того, менеджмент банків багато працював на теренах збільшення капіталізації, навіть з урахуванням сумарних збитків які показали банки: у 2009 р. – 38,4 млрд. грн., у 2010 р. – 13,0 млрд. грн., 2011 р. – 7,7 млрд. грн. Балансові збитки мали прямий вплив на темпи капіталізації банківської системи. Також не треба забувати про досить енергійне втручання уряду у банківський сектор у період кризової ситуації і викуп емісій акцій великих приватних банківських структур що втратили ліквідність («Родовідбанк», банк «Київ» та «Укр-газбанк»).

Разом за період 2009–2013 рр. інвестиції держави у ці банки склали 24,5 млрд. грн. Протягом всього часу мало місце регулярне збільшення статутного фонду Ощадного банку та Укресімбанку. Так, за період 2005–2013 рр. статутні фонди державних банків збільшилась на 30,2 млрд. грн. Таким чином, з загальної суми збільшення капіталізації банківської системи (біля 160 млрд. грн.) прямі інвестиції з державного бюджету у банки з державною формою власності склали майже 60 млрд. грн. Розрахунок вкладень банків у цінні папери і доходи, що отримані від них, а також капіталізація банківських установ представлена у табл. 4.

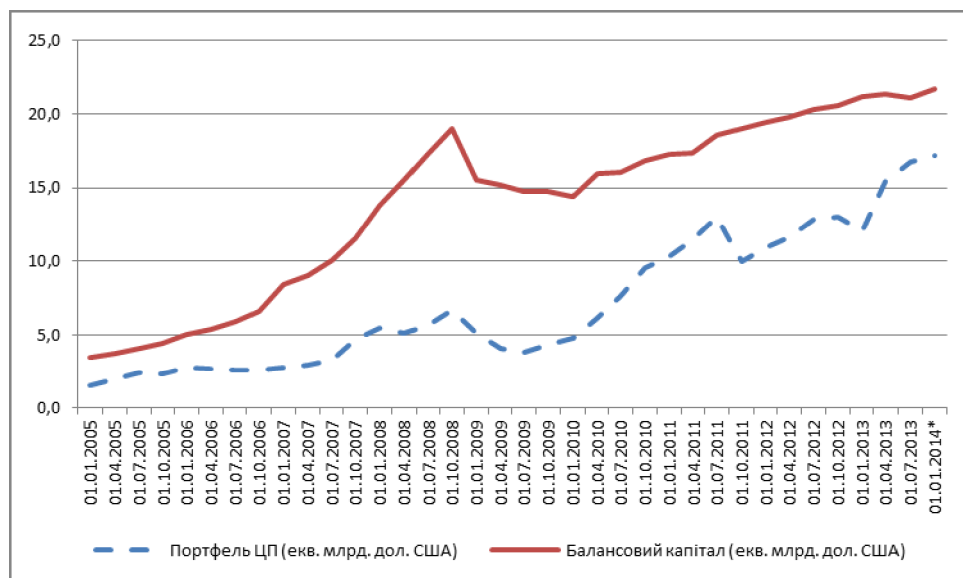

Рис. 7. Динаміка приросту портфелю цінних паперів і капіталізації банків в період 2005–2013 рр. (екв. млрд. дол. США)

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів; * – наша оцінка

Слід зауважити, що з охолодженням відносин між Урядом України та Міжнародним валютним фондом, саме банківська система надала ресурс, який був використаний для проведення міжнародних боргових розрахунків. Тим не менше, враховуючи ризики, що мають місце на ринку, через банківську систему бюджет залучає ресурси, які фактично вилучаються з розвитку реального сектору економіки.

Банки є суб'єктами податкових відносин. В цьому відношенні вони виступають донорами бюджету не тільки як покупці цінних паперів уряду, але і як інституції, внесок яких у форму-

вання ВВП, доходів державного бюджету та створення робочих місць досить помітний. Слід зазначити, що із створенням Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, банки, залучаючи платні пасиви, несуть на собі тягар щоквартальних внесків у фонд на безповоротній основі, навіть у періоди, коли їх депозитний портфель зменшується. У табл.5 відображені основні грошові потоки, що генерують банки як платники податків.

З наведеної таблиці видно, що незважаючи на значні збитки, які понесла банківська система у 2009–2011 рр., банки завжди є установами, що напов-

Таблиця 4

Основні грошові потоки капіталізації банків та розміщення їх ресурсів у цінні папери

(в млрд. грн.)

Рік	Приріст портфелю ЦП	Нараховано процентів по портфелю ЦП	Вхідний грошовий потік до банків	Приріст балансового капіталу
2005	6,1	0,8	-5,3	7,0
2006	-0,1	1,0	1,1	17,1
2007	13,5	1,4	-12,1	27,0
2008	12,1	2,5	-9,6	49,7
2009	-1,5	3,8	5,3	-4,1
2010	44,4	6,1	-38,3	22,5
2011	5,1	8,5	3,4	17,8
2012	8,6	9,8	1,2	13,8
2013*	41,2	11,3	-29,9	5,0
2005-2013	129,4	45,2	-84,2	155,9

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів

* Інформація за 2013 р. розрахована на основі даних балансів і авторської оцінки

нюють бюджети всіх рівнів. Найбільші обсяги платежів за податком на прибуток банки надавали бюджету у 2007 та 2008 рр. Найбільшими платниками податку на прибуток за період 2005–2013 рр. є Приватбанк, Укрсоцбанк, Райффайзен банк Аваль, Укрексімбанк, Ощадбанк. Питома вага цих банків у податку на прибуток всієї банківської системи складає понад 40%.

Надходження від банківських установ, як платників до бюджету по податках та зборам за нарахуваннями на заробітну плату представлені у колонці 3. Найбільшими платниками внесків та зборів на державне пенсійне та соціальне страхування є Приватбанк, Ощадбанк, Райффайзен банк Аваль, УкрСіббанк та Промінвестбанк. Питома вага цих банків у зборах та внесках на заробітну плату від всієї банківської системи складає більше ніж 42%. Наведені розрахунки вказують, що найбільш сприятливі умови по доходах працівників банківських установ були у 2008 році. Якщо порівнювати доходи за фондом заробітної плати 2008 та 2012 рр., то з урахуванням девальвації національної грошової одиниці, банківська галузь, як роботодавець – не відновилася ще й досі.

Потоки платежів банків як платників інших податків і зборів (найбільші: на землю, ПДВ) відображені в колонці 4. Найбільшими платниками є Приватбанк, Промінвестбанк,

Райффайзен банк Аваль, Укрсоцбанк, Надра; їх питома вага в цих платежах складає біля 50%. Крім платежів до бюджету (після прийняття закону про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб), у банків з'явилися нові постійні платежі, які мають тенденцію до досить суттєвого збільшення. Найбільшими платниками у Фонд гарантування вкладів фізичних осіб є Приватбанк, Промінвестбанк, Райффайзен банк Аваль, УкрСіббанк, Укрексімбанк. Питома вага цих банків у формуванні Фонду гарантування вкладів фізичних осіб складає понад 42%. В цілому за період 2005–2013 рр. банки заплатили у бюджети всіх рівнів більше, ніж 54 млрд. грн. податків, та сформували страхових фондів для покриття ризиків у Фонд гарантування вкладів фізичних осіб близько 10,0 млрд. грн.

Аналіз грошових потоків банківської системи був би не повним без розгляду взаємовідносин банків та Національного банку України на грошовому ринку. За великим рахунком це високоліквідні кошти банків у обслуговуванні грошового ринку. Безготівковий обіг коштів між банками та їх клієнтами проводиться через кореспондентські рахунки у НБУ. Саме обіг цих коштів забезпечує взаєморозрахунки між суб'єктами грошових відносин. Зокрема, до них відносяться платежі населення, корпорацій, бюджету, безготівкових обсягів купівлі – продажу валюти. Крім

Таблиця 5

**Податки, обов'язкові збори, та внески
у Фонд гарантування вкладів фізичних осіб банками**

(в млрд.грн.)

Рік	Податок на прибуток	Внески, збори на обов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування	Податок на землю, ПДВ, сплата інших податків та обов'язкових платежів, крім податку на прибуток	Всього податки та обов'язкові збори	Відрахування у Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
2005	0,9	1,1	0,2	2,2	0,2
2006	1,6	1,6	0,2	3,4	0,4
2007	2,4	2,6	0,2	5,2	0,6
2008	3,8	4,1	0,6	8,4	0,9
2009	2,0	3,7	0,6	6,3	1,0
2010	1,6	4,0	0,4	6,1	1,3
2011	1,9	4,7	0,4	7,1	1,4
2012	1,8	5,2	0,4	7,4	1,7
2013*	2,0	5,3	0,5	7,8	2,6
2005-2013	18,0	32,3	3,5	53,8	9,9

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів

*Інформація за 2013 р. розрахована на основі даних балансів і авторської оцінки

того, на спеціальному рахунку НБУ акумулюються кошти обов'язкових резервів за залученими грошовими ресурсами. Зазначимо, що кошти, які знаходяться в касах банків є реальним ресурсом, що забезпечує обіг національних грошей у населення (зарплати, пенсії, допомоги, тощо), обмінний ринок фізичних осіб ВКВ та готівковий грошовий обіг юридичних осіб. Рух цих ресурсів в динаміці характеризують дані табл.6.

Щоденна динаміка залишків на кореспондентському рахунку у Національному банку України визначає рівень попиту на гроші в економіці, і відповідно, ставок на міжбанківському ринку. Тому аналіз залишків на рахунках в НБУ – предмет окремого, більш широкого дослідження. Важливо розуміти, що дефіцит коштів або нестабільність ставок на міжбанківському ринку ресурсів має прямий вплив на відсоткові ставки депозитного і кредитного ринків юридичних та фізичних осіб. Зазначимо, що на спеціальному рахунку обов'язкових резервів в НБУ станом на кінець 2013 р. вилучена з обороту сума – майже 8 млрд. грн. Вона зарезервована, є недоступною для використання банками і складає приблизно 40% від загального обсягу обов'язкових резервів. Виходячи з цього, з кореспондентського рахунку слід виділити ще майже 12 млрд. грн. «живих» коштів, використання яких обмежено. Тому банки протягом останніх років резервують у НБУ суми 23-25

млрд. грн. за залучення депозитів у валюті. Звідси, цілком зрозуміло, чому банкам з іноземним капіталом, які мають в пасивах багато залучень від материнських структур, так незручно працювати в Україні. Для більш глибокого розуміння місця і ролі банків на грошовому ринку розглянемо рис.8.

Дані рис.8 дають уявлення про динаміку щомісячного сумарного обсягу операцій банків з купівлі–продажу готівкової валюти між ними та фізичними особами. Вони показують, що розширення кредитних можливостей банків стосовно фізичних осіб у валюті веде паралельно до обсягу операцій на валютному ринку. Але, щоб розуміти складні процеси, що відбуваються на ринку, ці обсяги потрібно з чимось порівнювати, наприклад, з депозитами – див.рис.9 (розрахунок приведений у еквіваленті млрд. дол. США за офіційним курсом).

Рис.9 свідчить про те, що до фінансової кризи 2008–2009 рр. приріст строкових депозитів перевищував обсяги нетто купівлі фізичними особами ВКВ. Після втрати купівельної вартості грошей за рахунок девальвації обмінного курсу, обсяги попиту на ВКВ на протязі 2009–2012 рр. перевищували обсяги заощаджень у банківській системі. Також рис.9 показує, що втрати купівельної спроможності домогосподарств у період фінансової кризи перевищують обсяги кредитів, що залучив уряд від МВФ. Після різкої девальвації обмінного курсу ситуація почала

Таблиця 6

Залишки коштів на кореспондентських рахунках у Національному банку України, а також у касах банків

(в млрд.грн.)

Дата	Кореспондентський рахунок банку в НБУ	Кошти спеціального рахунку обов'язкових резервів в НБУ	Залишки у касі банків	Каса та коррахунки в НБУ разом
01.01.2005	8,1	0,0	6,5	14,6
01.01.2006	17,3	0,0	7,6	24,9
01.01.2007	14,9	0,0	11,4	26,3
01.01.2008	19,0	0,0	18,3	37,3
01.01.2009	18,6	0,0	20,7	39,3
01.01.2010	17,4	5,8	21,7	44,9
01.01.2011	16,7	7,7	26,7	51,1
01.01.2012	22,0	7,2	27,0	56,2
01.01.2013	24,7	6,4	30,3	61,5
01.01.2014*	36,0	7,9	33,0	76,9

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів

* Інформація за 2013 р. розрахована на основі даних балансів і авторської оцінки

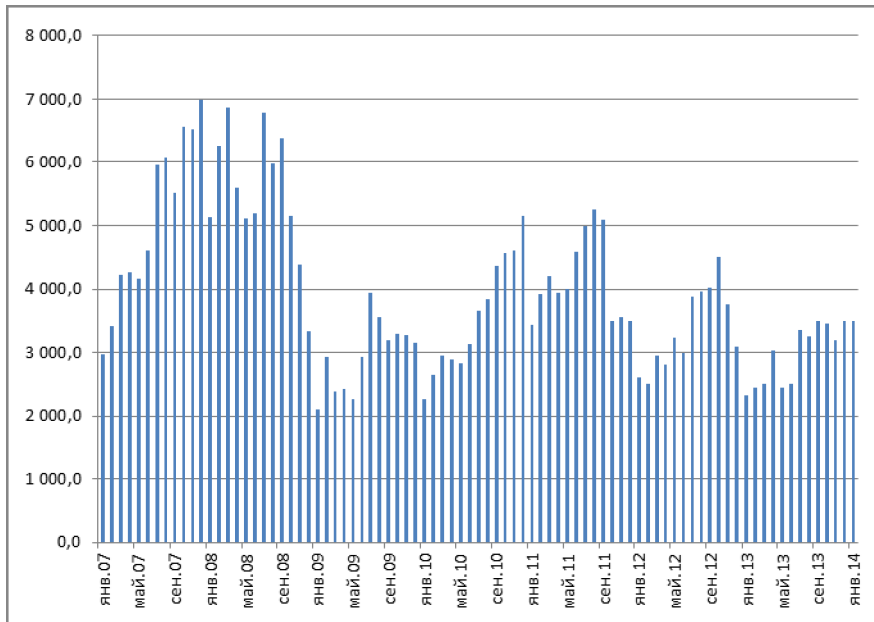

Рис. 8. Динаміка обсягів валютно-обмінних операцій на готівковому ринку України в період 2005–2013 рр. (екв. млрд. дол. США)

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів; *– наша оцінка.

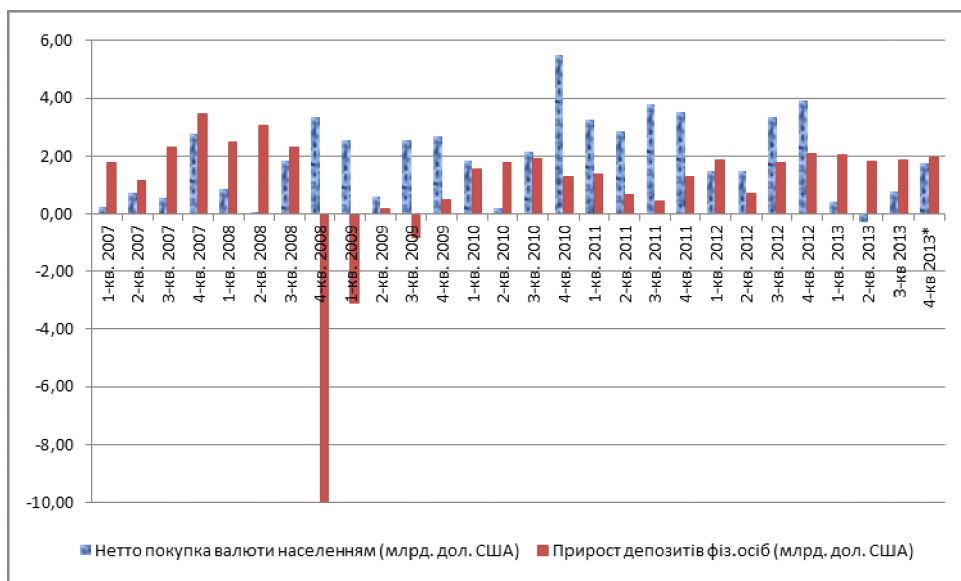

Рис. 9. Динаміка нетто купівлі ВКВ фізичними особами на готівковому ринку України та приросту депозитів у банківській системі в період 2005–2013 рр. (екв. млрд. дол. США)

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua; розрахунки авторів; *– наша оцінка

змінюватися на краще тільки у 2013 році. Фізичні особи за 2009 рік по чистому сальдо купили 8,4 млрд. дол., у 2010 р. – 9,7 млрд. дол., у 2011 р. – 13,4 млрд. дол., у 2012 р. – 10,2 млрд. дол., у 2013 р. обсяг купівлі впав до 2,6 млрд. дол. Саме з цієї грошової маси на кредитному ринку фізичних осіб було погашено кредитну заборгованість, що перевищує 19,3 млрд. дол. Але, тре-

ба мати на увазі і розуміти, що значні грошові кошти, номіновані у ВКВ, мають обіг також поза банківською системою. Саме тому, в Україні монетарні моделі класичного грошового обігу працюють із значним викривленням.

Формування резервів та прибутки-збитки банківської системи ще один канал руху грошових потоків. Погіршення якості активів банківської

системи відбиває наявна динаміка приросту сформованих резервів під активні операції банків. Приведені нижче цифри не враховують збитки, які були понесені внаслідок ліквідації майже трьох десятків банків в період 2009–2013 рр. Після фактичної девальвації національної грошової одиниці обслуговування боргових зобов'язань як фізичними особами, так і юридичними особами різко погіршилось (див. табл.7).

За регулятивними вимогами НБУ, в залежності від якості обслуговування зобов'язань, банки класифікують своїх клієнтів на 5 категорій, за якими необхідно формувати від 1% до

100% резервів. В залежності від якості обслуговування заборгованості та забезпечення по кожному боржнику розраховується необхідна сума. Резерви формуються, незважаючи на операційні прибутки. Розрахунки показують, що в цілий ряд років обсяги сформованих резервів перевищують рівень нових кредитних вкладень. Це свідчить про те, що кількість клієнтів, які в змозі обслуговувати банківські боргові зобов'язання у народному господарстві, зменшується. Наступна таблиця дає загальну картину динаміки руху грошових потоків банківської системи.

Таблиця 7

Приріст резервів та формування прибутків–збитків банківської системи

(в млрд.грн.)

Рік	Приріст сформованих резервів під активні операції	Балансовий прибуток (збиток)
2005	2,6	2,2
2006	4,5	4,1
2007	6,4	6,6
2008	22,4	7,3
2009	64,7	-38,4
2010	39,4	-13,0
2011	31,7	-7,7
2012	29,7	4,9
2013*	24,7	2,5
2005-2013	226,1	-31,5

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів

*Інформація за 2013 р. розрахована на основі даних балансів і авторської оцінки

Таблиця 8

Зведена таблиця руху грошових потоків банківської системи України

(в млрд.грн.)

Рік	Приток ресурсів від фізичних осіб	Приток ресурсів від юридичних осіб	Приток ресурсів від міжбанківського ринку	Сальдо по потоку цінних паперів	Відрахування податків та обов'язкових зборів	Відрахування у Фонд гарантування вкладів фізичних осіб	Приріст балансового капіталу	Приріст сформованих резервів під активні операції
2005	9,8	-3,7	7,5	-5,3	2,2	0,2	7,0	2,6
2006	-11,5	-26,3	35,8	1,1	3,4	0,4	17,1	4,5
2007	26,4	-43,9	65,5	-12,1	5,2	0,6	27,0	6,4
2008	-56,2	-120,5	165,7	-9,6	8,4	0,9	49,7	22,4
2009	55,8	20,9	-59,2	5,3	6,3	1,0	-4,1	64,7
2010	98,0	59,5	-97,2	-38,3	6,1	1,3	22,5	39,4
2011	48,2	32,4	-33,7	3,4	7,1	1,4	17,8	31,7
2012	64,5	52,3	-48,1	1,2	7,4	1,7	13,8	29,7
2013*	48,2	10,7	27,6	-29,9	7,8	2,6	5,0	24,7
2005-2013	283,2	-18,6	63,9	-84,2	57,3	9,8	155,9	226,1

Джерело: інформ. ресурс НБУ www.bank.gov.ua, розрахунки авторів

* Інформація за 2013 р. розрахована на основі даних балансів і авторської оцінки

У 2005 рік банківська система України увійшла після політичної кризи. Основний потік коштів надали домогосподарства, капіталізація банків і залучення міжнародних банківських ресурсів. В цей період банківський ринок України тільки почав відкриватися для транснаціональних банківських інституцій. Це сприяло зростанню споживчого і іпотечного кредитування фізичних осіб, а також збільшенню у 2006 р. кредитування юридичних осіб. Основним джерелом ресурсів стали міжнародні банківські залучення. У наступному 2007 році збільшилась довіра домогосподарств до банківської системи, що сприяло нарощенню їх депозитного портфелю. Він за темпами зростання випереджав кредитний портфель фізичних осіб. Зросли обсяги кредитування юридичних осіб, в основному за рахунок ресурсної підтримки через міжбанківський ринок. Крім того, банківська система активно кредитувала і бюджет. У 2008 р. за рахунок іноземних банківських запозичень по чистому потоку були прокредитовані як фізичні, так і юридичні особи, а також бюджет. Навіть, якщо взяти до уваги, що балансові цифри банків не зовсім точно відображають реальну картину внаслідок девальвації національної валюти наприкінці року, головним джерелом ресурсів був міжбанківський ринок. Також слід звернути увагу на різке зростання формування резервів банками, девальвація підірвала платоспроможність клієнтів банківської системи. Відзначимо і активність НБУ у рефінансуванні банків, що втрачали ліквідність.

У 2009 році картина руху грошових потоків змінилася повністю. Кошти, що надійшли до банківської системи від фізичних та юридичних осіб, а також з бюджету, були спрямовані в основному на погашення міжнародних запозичень на міжбанківському ринку. У цьому році приріст резервів на формування збитків по активних операціях був найбільший за останні 10 років. Головний ресурс банківській системі надали домогосподарства. У 2010 році, грошові потоки, що надходили від юридичних та фізичних осіб, продовжували спрямовуватися на погашення міжнародних банківських запозичень і частково на підтримку бюджету. Як і

раніше основні грошові ресурси надійшли від домогосподарств. Обсяги формування резервів продовжувалися збільшуватися при загальному падінні обсягів кредитування.

Банківське законодавство і фінансова практика в цей період виявилися не готовими до лавинообразного зростання процесів банкрутства позичальників, реально не знайшлося необхідних інструментів для швидкої реалізації заставного майна з метою перезавантаження власників і пошуку інвестицій у виробництво. У 2011 р. банки продовжували нагромаджувати гроші домогосподарств, юридичних осіб, навіть бюджету, а також розраховуватися за міжнародними запозиченнями. У 2012 році ситуація майже не змінилася, навіть більше, тенденції 2011 р. поглибилися. З 2013 р. банки знизили темпи розрахунків з міжбанківськими кредиторами, продовжували акумулювати кошти юридичних та фізичних осіб, а також кредитувати бюджет, заміщуючи міжнародні позики уряду позиками внутрішніх запозичень.

Отже, функціонування банківської системи в останні роки зводилось, за великим рахунком, до акумулювання грошових ресурсів від домогосподарств та юридичних осіб задля покриття збитків від неповернення кредитів збанкрутілих позичальників а також для розрахунків з материнськими міжнародними інституціями. Звідси можна, на жаль, зробити висновок, що сьогодні банківська система виконує скоріше функції лихваря, ніж локомотива макрофінансової стабілізації і економічного зростання. Про це свідчать і дані динаміки ВВП України за 2005–2013 рр. (рис.10), які є результатом фінансово-економічної ситуації в країні. Досить вагомий «внесок» в ці процеси припадає на банківську систему.

На рис.10 відображена динаміка ВВП України. Якщо його перерахувати за середнім курсом долару США, то буде видно, що обсяги ВВП у 2009-2013 рр. не досягли рівня 2008 р., це, не кажучи вже про сьогоднішні (і можливі наступні) фінансово-економічні негаразди і труднощі. До цього слід додати і те, що продовжують зменшуватися обсяги кредитних вкладень банків у економіку, що відображено на рис.11.

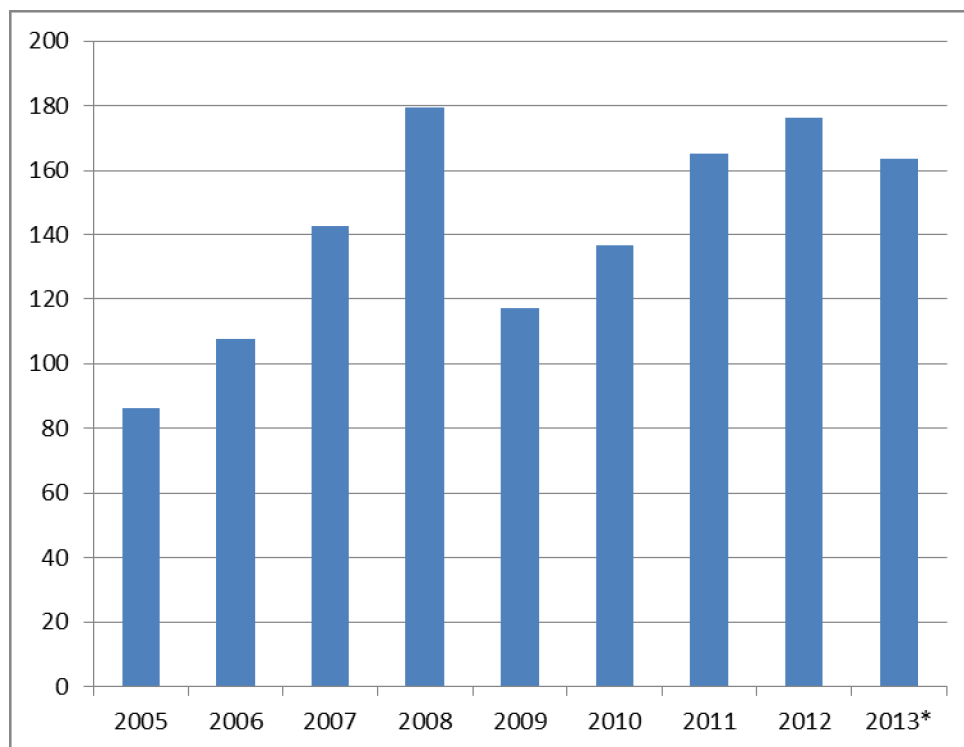

Рис. 10. Динаміка ВВП України, номінованого в дол. США за середнім курсом валютних операцій в період 2005–2013 рр. (в млрд. дол.)

Джерело: інформ. ресурс www.minfin.ua, розрахунки авторів; * – наша оцінка

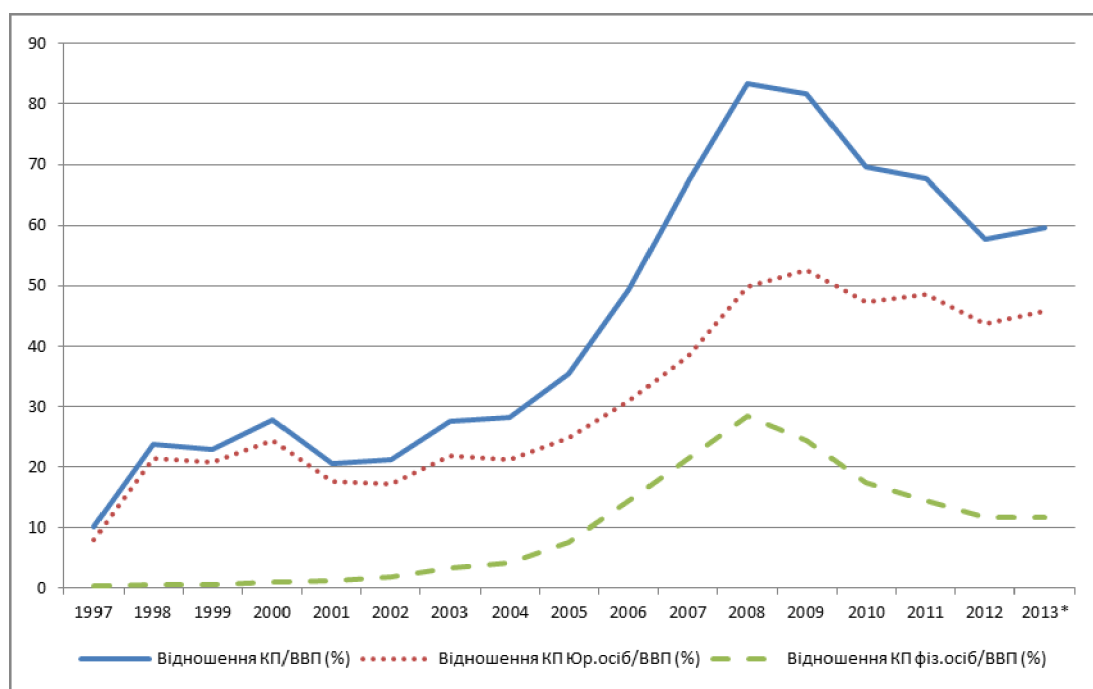

Рис. 11. Динаміка відношення ВВП України, до загального кредитного портфелю банків, портфелю фізичних та юридичних осіб

Джерело: інформ. ресурс www.minfin.ua, розрахунки авторів; * – наша оцінка

Дані рис.11 показують, що якщо до 2008 р. Україна поступово наближалася до рівня розвинених країн щодо індексу кредитних вкладень у ВВП країни, то протягом 2009–2013 рр. ситуація значно погіршилася з відповідними наслідками для дина-

міки ВВП. Погіршення значень індексу кредитних ресурсів у ВВП в повній мірі відображає одновекторність політики Національного банку України на утримання фіксованого валютного курсу, що не сприяє економічному зростанню.

Резюме

1. Сьогодні, в складних умовах фінансово-економічного розвитку країни, Національний банк України не є генератором нових ринкових ініціатив, відчувається дефіцит ідей, які могли б сприяти виведенню економіки і фінансів із кризи, макрофінансовій стабілізації. Особливо це позначилось у одновекторності монетарної політики, яка була направлена на підтримку фіксованого обмінного курсу за рахунок обмеження банків у використанні зовнішніх валютних інвестицій на внутрішньому ринку. НБУ не створив нових фінансових інструментів сам, і ввів регуляторні обмеження на розвиток таких інструментів у банківському середовищі. Одновекторна монетарна політика Національного банку України, направлена на утримання валютного курсу за рахунок збільшення вимог за обов'язковими резервами щодо валютних пасивів у період 2010–2013 рр. призвела до відтоку грошових ресурсів юридичних та фізичних осіб, що в кінцевому результаті веде до рецесії економіки та падіння ВВП. Банківська система значною мірою перестала виконувати місію генерації ресурсів для виходу з кризи і переходу до стабілізації економічної ситуації, макрофінансової стабілізації і розвитку.

2. Домогосподарства відіграють найбільшу роль у зміцненні ліквідності і фінансової стійкості банківської системи. Це відбувається як шляхом зростання депозитного портфелю, так і за рахунок виплат по процентам за кредитами, які перевищують фізичні обсяги нового кредитування. Тим не менше, ресурсна база банків у цьому сегменті має періодично значні ризики відтоків грошових ресурсів. На сьогодні банки, фактично, законодавчо не захищені від ризиків втрати ліквідності у період масового розірвання строкових депозитних угод. В основі позитивних очікувань домогосподарств щодо надійності інвестицій у банківську систему є практичне функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Законодавчі новації щодо зняття гарантій, наприклад, з валютних вкладів, можуть мати для банківської системи непередбачувані наслідки. Теж саме стосується і ідей захищати не всю суму вкладу по Фонду, а якусь її частину,

які обговорюються банківською спільнотою.

3. Нажаль, слід визнати, що сьогодні, за великим рахунком, банківська система не виступає стабільним грошовим донором для суб'єктів господарювання, а навпаки, вибирає ресурси з реальної економіки. Приріст кредитного портфелю юридичних осіб не перевищує обсяги плати за процентами по кредитах. Навіть через 5 років після фінансової кризи, залишки строкових коштів і коштів до запитання юридичних осіб у банківській системі не перевищують докризові показники. Є нагальна потреба інституційного розвитку щодо сприяння збільшенню залишків коштів юридичних осіб у банківській системі. Зокрема, це можна здійснити шляхом створення фонду гарантування депозитів для недержавних пенсійних фондів та так званих «лайфових» страхових організацій, джерела походження коштів яких фактично є тотожними до депозитів фізичних осіб.

4. Сумарно в останні роки на міжнародний фінансовий ринок банківська система України (по «живому» потоку) віддавала ресурсів більше, ніж отримувала. З одного боку, залежність банків від іноземних кредиторів на сьогодні значно менша, ніж на період початку кризи у 2008 році, з іншого боку, наявність у банківській системі значної питомої ваги іноземного капіталу не має серйозного значення для підтримки реального сектору економіки. Банки з іноземним капіталом фактично не кредитують підприємства базових галузей української економіки, які не мають міжнародних ринків збуту своєї продукції. Це одна з ключових причин, чому російські банки збільшують свою присутність в Україні, а західні – шукають можливість позбутися українських дочок.

5. Банківська система є донором для державного бюджету по боргових запозиченнях ОВДП. Саме вона надала підтримку бюджету у посткризовий період, яка дозволила державі виконувати свої міжнародні зобов'язання по зовнішніх запозиченнях у найбільш критичні періоди 2010 та 2013 років. Банківська система є дисциплінованим платником податків, не зважаючи на фінансово-економічні труднощі в

країні. Але якщо порівняти фінансові потоки платежів до бюджету у 2008 та у 2012 рр., то цілком очевидно, що у доларовому еквіваленті потік платежів не відновився. Одним з негативних факторів, щодо інвестиційного клімату є існування фактично податкової форми залучення валютних пасивів через регуляції НБУ за обов'язковими резервами. Невиважена резервна політика НБУ має негативний вплив на кредитну активність банківської системи за рахунок внесення нестабільності на ціну грошових ресурсів на міжбанківському ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ершов М.В.* Мировой финансовый кризис. Что дальше? / М.В.Ершов. – М.: Экономика, 2011. – 295 с.
2. *Дробязко А., Львовчкін С., Федосов В.* Чи будуть засвоєні уроки банківської кризи 2008 – 2009 років? / А. Дробязко, С. Львовчкін, В. Федосов // Ринок цінних паперів України. – 2011. № 1–2. – с. 3–18.
3. *Коландер Д.* Финансовый кризис и провалы современной экономической науки / Д. Коландер, А. Кирман, Г. Фельмер, А. Хаас, М. Голдберг, К. Джузелиус, Т. Люкс, Б. Слот // Вопросы экономики. – 2010. – № 6. – С.10–25.
4. *Львовчкін С.* Фінансова інфраструктура ринкової економіки: концептуальні підходи / С. Львовчкін, В. Опарін, В. Федосов // Економіка України. – 2008. – №11. – с.57–71.
5. *Dornbush R.* Fewer Monies, Better Monies, in Discussion on Exchange Rates and the Choice of Monetary Policy Regimes // The American Economic Review. – 2001 May. – P. 238–242.
6. *Mishkin F.S.* Inflation Targeting in Emerging Market Countries. – IMF Working Paper 7618, 2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/index.htm>.
7. *Monacelli T.* Monetary policy in a low pass-through environment // Journal of Money, Credit and Banking, 2005.
8. *Parussini G., Hannon P.* (2012). OECD Warns on Global Economy. The Wall Street Journal, with the headline: Global Economy Risks New Drop, November 28, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: online.wsj.com.
9. *Taylor J.B.* The role of exchange rate in monetary policy rules // AEA papers and proceedings. – 2001. – Vol. 91. – №2. – P. 280–310.
10. *Welz P.* Transmission of Exchange-rate Variations in an Estimated, Small Open–Economy Model, 2005.
11. *White W.R.* (2011). Fixing finance: Few easy answers – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oecd.org.